

The background of the book cover is a deep blue night sky filled with white stars of varying sizes. The corners and edges are framed by vibrant autumn leaves in shades of orange, yellow, and red. The author's name is written in a gold, serif font, and the title is in a large, white, hand-drawn script font.

SOFÍA
SEGOVIA

JANTAROVÉ
SLZY

Od autorky bestselleru
Šepot včel

HOST

 PŘELOŽILA
ROMANA BIČÍKOVÁ

SOFÍA
SEGOVIA

JANTAROVÉ
SLZY

BRNO 2023

D. R. © 2018, Sofía Segovia

Cover design by Shasti O’Leary-Soudant

Translation © Romana Bičíková, 2023

Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2023
(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1978-1 (PDF)

ISBN 978-80-275-1979-8 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1980-4 (MobiPocket)

*Všem poutníkům,
kteří hledají nový život
a mír,
a všem zemím,
které je přijímají*

Ilse a Arnovi

*Josému a našim dětem,
navždy*

Lidé potřebují vidět a slyšet, co se děje jednotlivcům, protože jejich představa neodpovídá skutečnosti; nelze jí přikládat váhu. Katastrofa si vyžádá pět milionů obětí a nic to neznamená — jde o vyprázdněné číslo. Zatímco jakmile vám ukážu jediného člověka v jeho dokonalosti, s jeho důvěrou, nadějí a obtížemi, a poté vám ukážu, jak umírá, jeho příběh se vám vryje do paměti navždycky.

ERICH MARIA REMARQUE

Nejvíce šokující skutečností na válce je, že jejími oběťmi a nástroji jsou individuální lidské bytosti a že tyto jednotlivé bytosti jsou zruďnými politickými konvencemi odsouzeny vraždit nebo být vražděny ve sporech, které nejsou jejich vlastní.

ALDOUS HUXLEY

ILSE

26. ledna 1936—25. března 1938

[1] DÍVKA

S prvním nádechem život bolí.

Jak neplakat, když vám oči poprvé popálí světlo, když na kůži poprvé ucítíte suchý dotek ovzduší? Jak neplakat, když se vám plíce poprvé naplní neznámým, ledovým vzduchem, když vás tiché zvuky, které k vašim ponořeným uším dosud pronikaly zdálky, najednou zasáhnou s plnou silou? Jak se nevzpírat, když je svět najednou nekonečný a nijak nechrání tělíčko, do té doby svinuté a obepnuté a obklopené měkkou temnotou matčina lůna?

Dívka si na to začínala zvykat, dokonce si možná začínala užívat života v matčině náručí, ale to už ji nesli do kostela, aby jí dali jméno.

Toho dne, kdy všechno mělo teprve přijít, jí svččená voda zmáčela čelo spolu s požehnáním a zkropila půdu Východního Pruska, kde právě pokřtěná dívka a její národ dosud nevěděly, že jejich dny jsou sečteny, že na ně čeká další křest — křest ohněm, který název jejich vlasti navždy smaže z povrchu zemského. Hrdé Prusko bylo tehdy už od roku 1918 oddělené od Německa, ne z vlastní vůle, ale za trest, jež na něj uvalil zbytek světa. A jeho obyvatelé — včetně pokřtěné dívky — zůstali odříznutí, jako tříška odštípnutá od hole: jsi, ale nejsi, patříš k nám, ale v podstatě jsme na tebe zapomněli.

Žili daleko, ale věčně tesknili po svých německých bratrech na západě, oddělení mořem, ale ještě více zemí. Žili daleko, ale nikdy nezapomínali na svou vlast, daleko, ale s hlubokým přáním zase se moci procházet po svém někdejší území, které je teď jako hranice oddělovalo, po území, jež předtím bylo Pruskem a nyní ho svět nazýval polským koridorem.

V den, kdy dívku pokřtili svěcenou vodou, bylo ještě daleko k onomu křtu ohněm, ale během následujících dekád se svět bude ze všech sil snažit pochopit sled událostí a důležitost proměnných, povolá nejchytřejší myslitele a napne všechny prostředky k analýze viny a krutosti viníka — či spíš viníků. Jindy zas bude raději mlčet, aby se zapomnělo na to, jak zrudný zločin to byl. A pak bude slibovat, že to, co se stalo, se už nikdy nebude opakovat. O tom, že tenhle slib už jednou zazněl a pak byl porušen, když byl potrestán ten, kdo se provinil — ten, kdo prohrál —, se ale příliš mluvit nebude.

Pokřtěné dívence se jméno, které jí vybrali, bude vždycky líbit, ale toho dne jej na ni kněz nalil náhle, vydatně a ledově, protože udržet vodu ve křtitelnici vlažnou zkrátka nešlo. Bez cavyků jí z kropil teplé čelo a díky téhle vodě a požehnání na ní jméno ulpělo navždy, ale v ten okamžik ji studilo, takže Ilse vykřikla a plakala až do konce obřadu.

Její rodiče křest oslavili, i když jen skromně, protože narození starší dcery o pouhé čtyři roky dříve slavit nemohli. Kolik věcí se během čtyř let může změnit, říkali si, když prostírali stůl pro šest hostů a z trouby se linula opojná vůně pečené husy.

Téhož dne pořídila daleko odsud francouzská novinářka jménem Madame Titayna vzácný rozhovor s málomluvným kancléřem sousední země. „Na světě není jediný Němec,

který by toužil po válce. Ta poslední nás stála dva miliony mrtvých a sedm a půl milionu zraněných. I kdybychom bývali vyhráli, vítězství za takovou cenu by za to nikdy nestálo,“ hlásal a novinářka se do své vlasti vrátila s přesvědčením, že ani tento muž, ani národ, který vede, světový mír neohrozí.

Jejich kancléř si přál mír a rodiče malé Ilse též. Svět tvrdil, že po předchozí válce už žádná jiná přijít nemůže. Hartwig a Wanda Hahlbrockovi ji přežili a jediné, co po vši té zkáze, tragédii a utrpení chtěli, bylo vidět své drahé dcery vyrůstat, šťastné, syté a v míru. Věřili, že díky Führerovi to konečně bude možné. Tři roky jeho vlády, tři roky řádu, tři roky práce, tři roky života konečně bez hladu a s nadějí do budoucnosti. A proto také další, milované dítě. Ilse.

O dva roky a dva měsíce později si Ilse už nepamatovala bolest svého narození ani ledovou vodu svého křtu. Stal se z ní uzlíček zkušeností a nabytých poznatků, protože člověk se toho nikdy nenaučí tolik jako za první tři léta svého života. Učí se a žije, ale nepamatuje si, jak žil a jak se učil.

Ilse v této době poznávala lidi obývající její malý, omezený svět, naučila se rozpoznat hlodání hladu, ale taky mít trpělivost a čekat: dostane jídlo, o to se maminka postará, nebylo třeba plakat, protože už uměla říkat „mám“ a „hlad“ a spoustu dalších slovíček. Naučila se, že kuchyňská kamna zdálky krásně hřejí, ale když se k nim přiblíží moc, spálí se. Naučila se vstát, chodit, stoupat po schodech a zase po nich sejít. Naučila se jména věcí i své vlastní: Ilse Hahlbrocková, ačkoli z příjmení se jí ještě pořád zamotával jazyk.

Naučila se neplakat, protože svými slzami maminku jen popouzela: Ilse, my přece nepláčeme. Poznala touhu po cizím — sestrina panenka jí vždy připadala krásnější než její vlastní —, ale také se naučila se od ní oprostít a bez

odmlouvání se smířit s tím, co jí patří, protože ani protesty by ničeho nedosáhla.

A tehdy se také začala bát hus a psů, třebaže to nikdo nechápal. Kaiser, jediný pes v jejím malém světě, by se nikdy neodvážil ji vyděsit, natož jí ublížit.

Jenže holčička se o tom nechtěla nechat přesvědčit.

„Však on nekouše, Ilse. Kaiser je hodný pejsek, můžeš ho pohladit.“

Ale Ilse měla ke strachu důvod, třebaže si ho neuvědomovala a nikdo u toho nebyl, aby jí ho dosvědčil.

Když jí byly dva roky, vydala se jednou sama ven z domu, aniž si toho její matka všimla, aniž si jejích toulek všimli muži, kteří měli na statku plné ruce práce, a vydala se k husímu rybníčku, kam ji přivedlo kejhání a touha spatřit housátka.

Předchozího večera jí tatínek slíbil, že ji za nimi brzy vezme, jenže Ilse nevěděla, za jak dlouho bude „brzy“, a toho dne jí přišlo, že už je to celá věčnost, a tak se rozhodla jít sama. Měla v plánu si s housaty pohrát a pěkně je zahřát: voda v rybníčku byla ledová a Ilse se domnívala, že když nemá studenou vodu ráda ona, nebudou ji mít ráda ani housátka.

Husa s houserem měli mladé teprve krátce a beztak žili napůl divoce, takže jí ani nedali příležitost se přiblížit, natož třeba jen pochovat jediné house. Sotva uviděli, že si to k nim šine lidské mládě, začali máchat křídly a kmitat nohama, dokud se nedostali na pevnou zem. Rozběhli se proti Ilse.

Ilse už nebyla na světě nová, dokázala rozeznat měkké „Ilse“ ze rtů své maminky, když vydržela chvíli potichu a nechala ji, aby si v klidu dodělala práci, od tvrdého „Ilse“, které se rozléhalo domem, když nechtěla vlézt do vany, přijít

ke stolu, jakmile ji zavolali, nebo dojíst celý kus salámu, který jí matka ukrojila, nebo když se prala se svou sestrou.

Možná proto, anebo díky tomu, že se v pravou chvíli poprvé ozval její pud sebezáchovy, pochopila, že kejhání hus není pozdrav ani uvítání a že jí hrozí bezprostřední nebezpečí, před kterým se musí dát na útěk. Žaludek jí zničehonic ztěžkl jako olovo. Ilse se otočila a bez ohlížení se rozběhla tak rychle, jak jí to její dvouačtvrtleté nožky dovolily.

Cítila, jak ji plní křik, tak silný a mocný, že se jí sevřelo hrdlo a nářek zůstal navždy uvězněný v jejím tělíčku.

Ilse utíkala ve stísněném, nuceném tichu. Dýchala jen proto, že nemohla jinak. Věděla — jak to mohla vědět? —, že husy jsou rychlejší než ona, že ji dohoní, že ji poštípou, že jí vyklovou kusy kůže a možná i vlasy.

Neodvážila se ani ohlédnout.

Schnell laufen, pobízela se v duchu k chvatnějšímu běhu, ale hlasivky jí nerozezněl jediný zvuk. *Schnell, schnell laufen!*

Užuž cítila za patami horký dech rozvzteklených ptáků.

V tu chvíli koutkem oka zahlédla, jak se k ní řítí Kaiser, obrovský, děsivý. Kdyby se bývala otočila, viděla by, jak se německý ovčák postavil mezi ni a její okřídlené pronásledovatele, aby ji ochránil. Ale neotočila se, pohled dál upírala přímo před sebe a jen cítila, jak se jí o nohy otřel psí ocas. Ve své hrůze uvěřila, že to jsou jeho ostré tesáky, a okamžitě si představila, jak se pes přidal k pronásledování, jak se spojil s rozzuřenými husami.

V Ilsině vyděšené mysli se psí *haf, haf, haf* smísilo s husím *ga, ga, ga*. Rozběhla se ještě rychleji.

Ukryla se v sýpce, překvapilo ji, že závod vyhrála. Teprve teď, ve tmě, se jí zklidnilo splašeně bušící srdce. Byla úplně potichu a postupem času ji přemohl nový strach, díky němuž

zapomněla na ten první: že ji maminka zahrne tvrdým „Ilse“, tónem, který používala, když Ilse zlobila, tak jako dnes. *Nein, Ilse. Nicht allein* — matčino slovo bylo v domě jako zákon. Ne, Ilse. Sama ven nepůjdeš.

Nebýt hladu, nejlepší motivace ze všech, strávila by v sýpce celé odpoledne, a možná i noc. Kručení v břiše ji však přesvědčilo, že je načase vylézt ven a čelit tomu, co přijde, dokonce i maminčinu hněvivému „Ilse“. A protože když měla Ilse hlad, nedokázala myslet na nic jiného — a protože už byl čas na opečený chléb s máslem, který mívala ke svačině —, zapomněla její mysl na to, co její tělo nikdy zapomenout nedokázalo: na strach z hus a ze psů.

To, co se holčičce zdálo jako celá věčnost, nebyla ve skutečnosti víc než půlhodina. Matka si jejího zmizení nevšimla, myslela si, že obě děti spí, a v klidu se věnovala vyšívání zástěrek a spodniček. Nikdo Ilse nevyčinil; dostala chléb se smetanovým máslem, které vyráběli přímo na statku. Po zbytek odpoledne si hrála s Irmgard, svou o čtyři roky starší sestrou, která měla za úkol ji zabavit — a postarat se, aby Ilse nechočila sama ven —, zatímco jejich matka tkala, šila, vyšívala, uklízela nebo vařila.

Když dorazil i tatínek, Ilse věděla, že bude večere, což bylo dobře; už zase měla hlad. Maminka jim nachystala kysané zelí a telecí párky, její oblíbené.

Kaiser, který do domu mohl, jen když ho s sebou vzal otec rodiny, na ni pronikavě hleděl, jako by ji chtěl sníst, bála se Ilse. Dívka, která po událostech toho odpoledne navždy nosila v těle uvězněný výkřik, ztratila o jídlo zájem a schoulila se tatínkovi na klín.

Pes skutečně vrhal mlsný pohled, ale ne na ni. Skoro roztouženě si prohlížel párky na jejím talíři. Myslel si, že si

za své hrdinství zaslouží odměnu, za to, že ji zachránil, že se postavil mezi ni a husy, za to, jak ho bolí kožich, protože ho ti opeření démoni během závěrečné bitvy poštípali.

Trpělivě čekal, ale večere začala a skončila, aniž mu kdykoli dal třeba jen jediné sousto jako odškodnění. Ne že by to Ilse vůbec napadlo, a i kdyby, ani by se neodvážila k té veliké, hladové tlamě přiblížit ruku, ba co víc: třebaže měla žaludek jako z kamene, nakonec snědla všechno do posledního drobečku, neodvážila se nechat ani kousek, protože když maminka nakázala *alles essen*, muselo se sníst všechno, co bylo na talíři, a bez odmlouvání.

Ilse nikdy nezjistila, že si v sobě události onoho pětadvacátého března 1938 uchovala spíš jako instinkt než vědomou vzpomínku. Když si večer šla lehnout, nevěděla, že tento den se do paměti jejího národa zapsal navždy, ne proto, že jednu pruskou dívku vyděsily husy chránící své mladé a své území, ale protože muž, který držel v rukou osud jejich země, dal při své návštěvě Königsbergu Němcům i celému světu jasněji najevo své úmysly.

ARNO

25. března 1938

[2] CHLAPEC A VLAJÍCÍ VLAJKY

Do Königsbergu ho vzali poprvé v životě, ale to Arno, který ten den slavil třetí narozeniny, nevěděl. Nezapamatoval si ani ruch příprav na den, jež měla rodina strávit na výletě mimo své malé hospodářství.

Ten den ho nemusel nikdo budit. Arno byl nejmladší ze čtyř sourozenců a dosud se řídil pravidlem, s nímž se rodí všechna miminka: den začíná, až když se probudí on.

Nejdřív vstává dítě, potom maminka, až pak slunce. Nejdřív vstává dítě, pak teprve kohout, který ohlašuje nový den, a kravka, kterou je třeba podojit. Nejdřív vstává dítě, až potom tatínek, aby pomohl mamince, která musí jít ulevit krávé, jejíž bučení neutichá. Teprve pak vůně snídaně, již tatínek připravil, probudí i zbytek rodiny, i když by si ostatní chtěli ještě přispat, i když by si přáli nechat ještě hlavu na polštáři, nebo aby aspoň do oken zasvítilo slunce dřív, než budou muset otevřít oči.

Ale to nebylo možné: nadešel nový den a spolu s ním začal obvyklý shon na malém statku rodiny Schipperových.

Arno samozřejmě ve svých třech letech už nezačínal den pláčem jako v prvních dnech svého života. Toho nechal, jakmile se naučil slova, která byla zapotřebí.

„Mutter! Vater! Ich möchte mein Frühstück!“

Dnešní ráno začalo stejně jako každé jiné. Nejmladší člen rodiny se dožadoval snídaně a ostatní litovali, že nemůžou zůstat ještě chvíli v posteli. Následovalo obvyklé obstarávání hospodářství, ale prováděné chvatně, a potom oblékání — do svátečního, třebaže nebyla neděle, protože dnes se měli společně vydat do města.

„Dnes je historický den a ty máš narozeniny, Arno,“ pro- nesl Karl Schipper, otec rodiny, když jim před odchodem za- pínal kabáty.

Sice byl už skoro konec března, ale jaro se o tom nejspíš ještě nedoslechlo, ačkoli zima letos nebyla z nejkřutějších. S trochou štěstí kolem poledne vysvitne i sluníčko. S trochou štěstí nebude během krátké cesty ze statku do Königsbergu sněžit, ani pak při návratu.

Arno cítil nakažlivé nadšení svých starších sourozenců, kteří smysl výletu chápali lépe než on. Osmiletý Fritz a sedmiletý Johann se považovali za zkušené cestovatele a dnešní den jim sliboval mnohem víc, než co dosud poznali a co měli na návštěvách města s otcem tak rádi: přepychové domy, budovy s velikými okny, zvony katedrály, dlážděné ulice, sedm mostů, hry v okolí královského hradu. Ovšem lesk toho všeho bledl v porovnání s tím, co je čekalo v dnešní historický den. A i když by tomu sami nikdy nevěřili, dnes dokonce zapomenou i na lákadlo v podobě marcipánového ovoce od Schwermera, které ochutnali při té vzácné příležitosti, kdy měl jejich otec peníze, čas a dobrou náladu ve stejnou chvíli.

Johann a Fritz tedy měli sami sebe za ostrřílené harcovníky, především ve srovnání s Arnem, jehož považovali za mimino, které nikdy nevytáhlo paty ze statku, ale i ve srovnání s Helgou, která byla sice starší než oni, ale zato holka, takže ji tatínek s sebou při cestách za prací nikdy nebral. Nicméně

přece jen jim bylo pouze sedm a osm let, takže jim cesta připadala dlouhá a každou chvíli je něco rozptýlilo. Tu a tam ještě ležel sníh a cokoli, co v něm zahlédli, ukazovali jako správní starší bratři Arnovi, jako průvodci se s ním přesouvali z jedné strany vozíku na druhou: napravo u krajnice stál velíkánský býk, vepředu zahradilo cestu stádo ovcí, nalevo ležela mrtvola psa ve značném stadiu rozkladu.

„Viděl jsi jeho oči, Arno?“

Arno chtěl také vidět všechno, jenže maminka se bála, že z kárky vypadne, a bratři věděli, že by ji neměli rozrušovat, že by se neměla zbytečně přepínat.

„Pojď sem,“ řekla Helga a posadila si Arna na klín. „A přestaň sebou mrskat.“

Objala ho a pevně tiskla, dokud se neutišil. Její náruč byla pro Arna důvěrně známá a uklidňující. Maminka si sedávala k němu na postel, než šel spát, a vyprávěla mu pohádky, ale pokud nebyl po ruce tatínek, byla to právě Helga, jeho deseti-letá starší sestra, kdo ho nejčastěji choval, kdo ho ukládal ke spánku, kdo ho chlácholil, když se mu zdály zlé sny, kdo ho káral a koupal. A tak v sestřině náručí, jež ho chránilo před chladem, nakonec usnul, ukolébaný rytmičkým kymácením kárky, která je — podle Arna už nekonečně dlouho — unášela k neznámému cíli.

„Jsme tady.“

Helga jím zatřásla, aby ho probudila. Arno otevřel oči a okamžitě byl bdělý. Všude kolem to vřelo. Ještě nikdy neviděl tolik lidí a tolik vozů pohromadě. Otec s matkou se dohadovali.

„Když tady káru necháme, ukradnou ji.“

„Ne. Dneska se nikdo krást neodváží. A dál už neprojedeme. Podívej, všichni tu povozy nechávají.“

Do města se sjeli lidé z celého okolí a ani v širokých königsbergských ulicích nebylo dost místa na tolik vozů, ať už jely, nebo stály. Byl to historický den a nikdo si ho nechtěl nechat ujít: ve všech tvářích se zračilo nadšení. Všude kolem se lidé snažili zaparkovat své vozy, jedni vedle druhých, před městskými hradbami, tak blízko u sebe, jak jen koně snesli. Potom z nich sundali košíky a tašky a dál s nimi šli pěšky. Schipperovi udělali totéž a Arno se nesl tatínkovi na ramenou, nebo tě v té tlačenici ztratíme navždy, mein Sohn.

Arno byl občas zmatený. Pokud je opravdu ještě prakticky mimino, o které se všichni starají, proč tolik lidí při pohledu na něj žasne: to je ale velký kluk? Kdyby byl velký, už by přece nebyl mrně, nebyl by mimino. A u něj doma byli všichni větší než on. Kdyby byl tak velký, dosáhl by na poličku, kam maminka ukládala máslo. Kdyby byl tak velký, dosáhl by na dřevěného koníka, kterého mu vyřezal tatínek a kterého mu Fritz sebral a se smíchem ho schoval tak vysoko, jak zvládl, aby na něj Arno nemohl. Kdyby byl tak velký, Fritz by si k němu takové žerty nikdy nedovolil.

Na otcových ramenou se poprvé cítil skutečně velký. Viděl z té výšky všechno: proplešatělá temena mužů bez klobouku, peří v kloboucích elegantních dam. Líbilo se mu, že ční tak vysoko nad sourozenci, kteří museli pěšky. Tady nahoře byl taky první, kdo zaslechl hudbu linoucí se ulicemi na přivítání návštěvníků. Rozhlížel se do všech stran, nechtěl přijít o žádnou drobnost, nevšímal si otcova nešij sebou tolik, Arno.

Přijížděly další vozy a Arno si hrdě pomyslel, že jeho neohrožený tatínek je s jejich rychlým koněm všechny předstihl.

Měl dojem, že před nimi jsou samé zdi: hradby obklopující město a budovy vyšší, než kdy v životě spatřil. Překvapeně zvedl hlavu. Takhle vysoko nikdy nic neviděl, kromě

divokých hus, které létaly nad jejich domem — a ten mu teď ve srovnání s domy ve městě připadal malinkatý.

Samým úžasem mu spadla čelist, ale to už ho tatínek napomenul: Sohn, zavři pusu, nebo ti do ní vletí moucha. A tak ji zavřel, jenže pusa se mu tvrdohlavě otvírala dál, sama od sebe, nejen překvapením nad výškou budov a kostelů. Popravdě řečeno se mu zdálo, jako by se celé město chystalo na oslavu: kamkoli se otočil, všude vlály vlajky jako rudá křídla s bíločernou kresbou, malé, velké i obrovské, a s pomocí větru se vzpínaly k nebi.

Hlučné ženy prodávaly květiny a vlaječky tak akorát do Arnovy ruky. A Arno jednu chtěl.

„Papa, ich möchte eine Flagge!“

„Nicht jetzt.“

Tahle frustrující slova Arno dobře znal. „Teď ne.“ Teď nemůžeš dostat sušenku. Teď si nemůžeš hrát. Teď nekřič. Teď ne. Teď nebudeš jíst chléb. Teď ti nekoupíme tu krásnou vlaječku, jako mají všichni ostatní. Teď ne, teď ne. Arno jich měl ve svých třech letech už po krk, ale věděl, že jakmile je rodiče vyřknou, nikdy je nevezmou zpátky. Takže teď ne, ale možná později?

„Ja. Uvidíme.“

Tatínek nechtěl zastavovat, i když mu to Arno naznačil stiskem nohou, jako by jel na koni. Vypadalo to, že mají napřech. Postupovali tak rychle, jak to jen šlo.

Arno věděl, že ne všechny maminky jsou jako ta jeho. Znal třeba tlustou Frau Filipekovou, která k nim jednou týdně docházela na statek, aby si koupila vejce — a platila za ně máslem a klobásami. Frau Filipeková měla víc dětí a víc energie než jeho maminka a občas kromě nákladu a své vlastní váhy nesla celou cestu i jednu svou ratolest.

Zatímco matky trávily směnou a tlacháním víc času, než bylo zcela nezbytné, děti si hrály. Obě ženy ale byly prakticky založené a měly dost své práce, takže hru brzo utnuly a Filipekovi si šli zase po svých.

Růžolíčí Frau Filipeková si spokojeně sbalila košík a odcházela stejně energicky, jako přišla, a Arnova maminka, pohublá, mlčenlivá, ze zápraží sledovala její pevný krok. Pak se vrátila ke kuchyňskému stolu a celá zadýchaná si sedla, aby si odpočinula. Nikdy se ani nesnažila své děti nosit, a i když to Arnovi vysvětlovali, občas stejně nechápal, proč ho maminka vodí jen za ruku, proč ho nikdy nepochová.

„Víš, jak sis tuhle odřel koleno? Pamatuješ, jak to bolelo? Maminku takhle bolí srdíčko,“ vykládal mu opakovaně tatínek.

„A uzdraví se?“

„Ne.“

Proto bylo třeba o maminku pečovat. Protože s odřeným srdcem se žije tuze špatně. Jenže Arno na to občas zapomínal.

Tatínek mu každý den před odchodem do práce říkal: „Dávej na maminku pozor, pomáhej jí a nepřidělávej jí starosti.“ A Arno každý den začínal právě s tímto odhodláním, ale brzy se mu vykourilo z hlavy. Chtěl si hrát a zapomínal na maminičino nemocné srdce. Chtěl běhat a šplhat, i když jeho sourozenci byli ve škole a tatínek v práci a kromě neduživé maminky nebyl nikdo, kdo by ho ohlídal.

Jeho tělo utíkalo od předsevzetí, které si dal sotva před pár minutami, a Arno brzy pouštěl z hlavy svoje sliby, zapomínal, že má být potichu, že se nemá přibližovat k sálajícím kamnům, chodil se podívat na krávu nebo se vyvážet v obilí, i když mu to maminka zakázala. Na sliby a předsevzetí si vzpomněl, teprve když viděl, že k němu maminka spěchá tak

rychle, jak jen jí to zesláblé tělo dovolí, bledá, rozčilená, bez dechu, aby ho odvedla, zachránila nebo pokárala.

Ted' se na otcových ramenou cítil velký, stejný jako dospělí, kteří své sliby nikdy nezapomínali. Tu a tam se podíval na matku, křehkou, malou ženu, která kráčela pomalu, ale vytrvale. Upozorním tatínka, kdyby se jí dělalo zle, usmyslel si. Tohle rozhodně uměl: poznat přesný okamžik, kdy se mamince přitížilo. Na to byl odborník, žil s tím už od narození.

Schipperovi se vmísili do záplavy lidí zjevně odhodlaných jít stejným směrem jako oni. Vlajek neustále přibývalo a zpěv začal sice potichu, ale sílil.

Arno tyhle písničky neznal. Byly úplně jiné než ty, co mu něžně prozpěvovala maminka, když měla dost síly a nebyla zadýchaná, líbily se mu však. Slova neznal, ale zprvu nesměle a pak z plných plic předstíral, že je umí, aby se cítil jako součást téhle stále se rozrůstající a stále hlučnější skupiny, jež se pomalu slévala v jednotný dav.

Pára, která stoupala od úst všech lidí, se s každým tónem, každým výdechem prolínala s párou dalšího a dalšího, spojovala se a bobtnala, sílila a žila si vlastním životem, stával se z ní oblak a potom vír mlhy, která ho obklopovala. Arno měl dojem, že se vznáší.

Připadalo mu, že i mamčin krok je pevnější, že se jí do těla vrátila síla a do tváří barva, jeho sourozenci jako by vyrostli, jen tak, díky těm písničkám. Další děti se také nesly obkročmo na ramenou svých rodičů, vysoko jako on, a zvedaly ruce, jako by velely mořím, dívky a chlapci, které nikdy neviděl, ale ted' se po sobě dívali a poznávali jeden druhého v pohledech, úsměvech, zpívaných slovech, která skoro nikdo z nich neuměl vyslovit a nikdo nerozuměl víc, než že slibují chléb. A to se jim líbilo.

*Die Strasse frei den braunen Bataillon.
Die Strasse frei dem Sturmabteilungsmann!
Es schau'n aufs Hakenkreuz voll Hoffnung schon Millionen.
Der Tag für Freiheit und für Brot bricht an!*

Jenže s každým dalším krokem připadala Arnovi otcova ramena hrbolatější a nepohodlí převládlo i nad jeho nadšením pro nové písničky. Taky měl žízeň a hlad, silnější než touhu po vlaječce.

„Papa, ich bin hungrig!“

„Vydrž, Arno, už tam skoro budeme. Dostaneš najíst hned, jak dorazíme.“

Jenže stejně jako ti, kdo šli s nimi, nedorazili nikam: vojáci dav rozdělovali tak, aby lidé stáli po obou stranách široké ulice.

Schipperovi měli štěstí: děti se mohly posadit na obrubník a dospělí před sebou neměli nikoho, kdo by jim bránil ve výhledu na průvod, který tudy měl projít po oficiálním přijetí na nádraží. Frau Schipperová dala každému ze svých potomků kus chleba a klobásy.

„Nehltej tolik, Arno, vždyť se udávíš.“

Děti jedly vsedě a rodiče vestoje. Arno převrhl svůj hrníček s vlažným čajem a polil si vlněné podkolenky, takže se musel vrátit do otcovy náruče, aby mu proschly. Tatínek ho zabalil do tepla svého kabátu.

Zpěv neustával a k melodiím se přidaly i kapely. Některé hlasy byly silnější než jiné — než hlasy obyčejných smrtelníků — a z amplionů přikazovaly lidem opakovat hesla, odpovídat jako jeden muž, zvedat paži a společně křičet slova, dokud nezněla Arnovi v podstatě dokonale: „Há hidla.“ V tu chvíli chlapec svého otce poprosil, aby ho zase postavil

na zem, a na kraji ulice se přidal ke skandování pokaždé, když k tomu byl dav vyzván:

„Zik haj! Zik haj!“ hulákal a potom zas: „Há hidla! Há hidla!“

Aniž se nad tím zamýšlel nebo se ptal, co to všichni s takovým zápalem opakují, sám zvedal ruku směrem k nebi jako poslušný člen davu. Brzy mu ale z křiku vyschlo v hrdle a paže ho ze samého napřimování rozbolela.

Hra pro něj ztratila kouzlo dřív, než vůbec začala.

Ucítil tlak v měchýři, který se teprve nedávno naučil včas rozpoznat, aby si nepočural kalhoty, a škemral u tatínka tak dlouho, dokud ho neodvedl za jednu budovu, aby si mohl ulevit vlahým, vlhkým proudem.

Pak se ale vrátili na stejné místo. Ke stejné činnosti. Arno si sedal a zase vstával, pořád dokola. Musel tam zůstat, ale chtěl být někde úplně jinde. Nechápal, proč mu nedovolí doběhnout se doprostřed široké, prázdné třídy, do prostoru, který ho vábivě volal. Věděl, že by mohl začít hrát na honěnou s dalšími dětmi svého věku, které ustavičné chození, skandování a nesmyslné čekání otrávil stejně jako jeho. Všechny by se tak zabavily. Ale to nesměl: nemel sebou, Arno, nestoupej do ulice, neztrať se, no tak, zpívej. A taky nesměl rozrušit maminku. Jak snadno by na to zapomněl, nebýt otcovy pevné ruky na jeho rameni, protože tatínek jako by vždycky vytušil, že se jeho syn chce vrhnout vstříc volnosti a prostoru.

„Nein, Arno.“

Arno se posadil. Zase. A čekal. Zase. Ale na co se čeká? To nevěděl.

Večer už pro něj po dlouhých hodinách čekání ztratil dnešní den, písňe i skandovaná hesla prvotní kouzlo a nárok na místo v paměti. Únava mu z hlavy vygumovala

i vzpomínku na to, jaké bylo čnít na otcových ramenou vysoko nad ostatními.

Navždycky si zapamatoval jen červenou barvu vlajek, i když o tom nikdy nemluvil, dokonce ani se svou manželkou, když už žili daleko odsud, protože vzpomínat na tento den pro něj bylo tak bolestné, že si to skoro zakazoval.

Co by navíc o tak matné vzpomínce mohl říct? Vryla se mu do paměti spíš jako pocit než vědomý výjev, něco nezřetelného, co bude mít v budoucnu problém zařadit do chronologie svého života. Navždy to budou jen obrázky, které ho budou navštěvovat v nejhlubším snění, v nepozornosti, během zlých nocí. Nikdy si neuvědomí, že to byl právě tento den, kdy poprvé uviděl třepotající se záplavu červeno-černých vlajek.

V tu chvíli totiž netoužil po ničem jiném než se vrátit do malého světa rodinného statku a k navyklé rutině, usadit se k večeři a pak si lehnout do teplé postele, ani by ho tam nemuseli posílat dvakrát nebo třikrát jako obvykle. A tak seděl na obrubníku, schovaný v kokonu nohou svých rodičů, které ho chránily před pošlapáním od lidí v tlačenicích, jejíž okraj se stále přibližoval, a už ho unavovalo i neustále zvedat hlavu, zaklánět se a prosit: pojďme domů, bitte. Dospělí totiž odpovídali stále stejně: ještě chvíli vydrž, Sohn.

Arno přestal žadonit, přešlo ho i přání rozběhnout se doprostřed ulice. Seděl na místě, kam ho posadili, nedíval se ani před sebe, ani nad sebe, a už vůbec ne za sebe, protože jediné, co tam viděl, byl nekonečný temný les nohou a zadnic.

Ještě před chvílí se pokoušel na dálku, za pomoci posunků dorozumět s chlapcem, který jako by žil naproti němu v zrcadle, seděl ve stejné pozici, se stejně znaveným pohledem mezi nohama svých rodičů, na chodníku na opačné straně ulice. Jenže domluva se nezdařila. Marná snaha Arna otrávila, a tak

se uzavřel ve své bublině, do níž pronikalo jen monotónní hučení lidské masy, jež ho obklopovala.

Znuděně si opřel bradu o kolena a snažil se tenkým klacíkem napsat do bláta své jméno. Helga ho doma naučila jednotlivá písmena, ale jemu se nedařila tak jako sestře, což ho popudilo. Už už ji chtěl požádat o pomoc, ale vtom se něco změnilo: v jeho malém kokonu najednou chyběly hlasy, náhle se naplnil očekávaným tichem, které pochopilo i tříleté dítě jako on. Schylovalo se k něčemu historickému. Ale k čemu?

„*Was ist los, Papa?*“

„Pojď, Arno! Honem!“

Ticho rázem pominulo a lidé kolem začali znovu z plných plic křičet a provolávat slávu. Tatínek si Arna zvedl do náruče, takže chlapec uviděl čelo průvodu, jezdce na obrovských koních a za nimi vojáky. Zpočátku na něj rytmické, precizní pochodování udělalo dojem, ale bylo jich tolik a všichni kráčeli stejně, že ho to hypnotizovalo. Lidé okolo něj zvedali a zase spouštěli pravou paži a křičeli tak, jak to celé hodiny nacvičovali.

Otcovo tělo se chvělo jeho křikem, ozvěnou všech ostatních hlasů, živých i z tlampačů, a burácením motorů vojenských vozů, které jely za vojáky. Vozů nejrůznějších druhů a velikostí, mnohem větších, než Arno v životě viděl, a všechny byly nové a impozantní, bez poskvrnky, nikde jediná šmouha od bahna, jely za sebou, všechny mocné, ale některé víc než jiné.

Arno v sobě díky nim našel ještě špetku sil, aby zapomněl na únavu a otrávenost, a spolu s tím objevil novou vášeň, která ho bude doprovázet do konce života a vpálí mu do paměti první skutečně trvalou vzpomínku, již zapře, až se ho jeho snoubenka o mnoho let později zeptá: „Co je první věc,

kterou si pamatuješ?“, protože přiznat se by znamenalo přimnout, že jeho první vzpomínka je na válku.

Teď však nedokázal odtrhnout oči od točících se kol, od pásů tanků, v nichž do sebe zapadala ozubená kola jako články řetězu otáčející se v nekonečné elipse. Arno se snažil zjistit, kde ten řetěz začíná a kde končí, ale bez úspěchu. V tu chvíli se věž tanku pohnula z jedné strany na druhou, jako by zdravila, a kanon pokýval shora dolů, jako by se klaněl, a Arnovi to na okamžik vyrazilo dech.

Neviděl v nich zbraně, v onen den ještě jejich funkci nerozuměl. Zajímaly ho jako mechanické předměty. Jak pracují?

„Jak fungují, tati?“

Jenže tatínek mu neodpověděl, protože byl sám pohlcený objektem svého zájmu — který před nimi právě projížděl v jednom automobilu — a protože synův hlas se utopil v povyku davu, jenž v tu chvíli ještě zesílil.

„*Heil Hitler! Heil Hitler!*“ rozléhalo se kolem.

Arno už však neopakoval zvolání, v němž slyšel *há hidla*, protože jeho pozornost zcela ovládly tanky.

„Dívej se, Arno,“ říkal mu tatínek dojatě a Arno poslechl. Díval se a díval. Sledoval. Studoval. Ale nekoukal se směrem, kam mu otec ukazoval, protože teď už věděl o existenci těch úžasných strojů a nic nemohlo odvést jeho pozornost od otázek, které mu v hlavě duněly stejně hlučně jako motory a ozubená kola, od otázek, jež se rozléhaly hlasitěji než kterýkoli jednohlasný řev: Jak fungují? Jak se pohybují?

Snažil se té záhadě přijít na kloub tak usilovně, že všechno ostatní zůstalo v první vzpomínce Arna Schipperera bez povšimnutí: od barev vozů až po nevysokého muže, který vzpřímeně stál v automobilu bez střechy a nejspíš si připadal ještě vyšší než Arno na ramenou svého otce.

Ve své výšce obra, které se nikdo neodvažoval vyrovnat a jen málo lidí se ji v budoucnu pokusí snížit, se muž v pozdravu otáčel ze strany na stranu jako věž tanku, který mu patřil. Ale na rozdíl od kanonu, jenž Arna tolik fascinoval, držel paži nehybně vztyčenou, protože někdo jako on by se nikdy před nikým poníženě neklaněl. Ani před lidmi, kteří mu v tak velkém počtu svými hlasy dali moc a svou důvěru a kteří ho drželi ve výšce, již si podle všeho tolik užíval.

Arna zajímaly jen vozy projíždějící za sebou, takže si nevšímal ani muže, ani jeho doprovodu, a stejně tak ho o hodinu později, když se vrátila únava a touha být kdekoli jinde, nechal chladným rozvášněný projev, jenž se neozýval jen z amplionů v ulici pro lidi, kteří se tu shromáždili, aby ho alespoň viděli projíždět, protože na königsberský stadion se už nevešli, ale díky rádiovým vlnám po celém Německu. Oznamoval jim, že proběhl *Anschluss*, anexe Rakouska — pro slávu Německa a na žádost samotných Rakušanů —, a to bez jediného výstřelu.

Během proslovu panovalo naprosté ticho. Nikdo ani nepípl. Když se Arno chtěl na něco zeptat, otec ho okřikl: „Tiše, Arno. Musíme pozorně poslouchat každé slovo.“ Arno nechtěl nic z toho, co hlas vycházející z tlampače říká, slova se mu slévala a žádné ho nepřiblížilo tam, kam chtěl nejvíce: domů. Překvapeně si uvědomil, že jeho otec se usmívá a z očí mu tečou slzy.

„Ty jsi smutný, Vater?“ zeptal se a smočil si v otcových slzách prst.

„Ne. Jen mi slzí oči z toho mrazu.“

Po prvních pěti minutách projevu si Arno opřel hlavu o tatínkovo rameno. A když se řečnění protáhlo na dvacet minut, zmohla ho dřímota, protože byl vůči vůdcovu kouzlu imunní,

byl hluchý k opojným slovům, která tomu muži splývala ze rtů a slibovala mír a nadpozemskou pomoc německého boha — o jehož existenci neměla většina posluchačů do této chvíle ani ponětí —, zůstal netečný i k mistrnému, dramatickému a silnému konci, jímž byl tento muž, jeden z nejlepších a nejpřesvědčivějších řečníků v dějinách, proslulý.

„V průběhu mých politických bitev se mi od mého lidu dostalo mnoho náklonnosti. Když jsem však v těchto dnech překročil hranice bývalé říše, zalila mě taková vlna lásky, že jsem se s větší nikdy nesetkal. Nepřišli jsme jako tyrani, přišli jsme jako osvoboditelé. Všechn lid se radoval. Jejich srdce dobyla bez brutálního násilí naše svastika. Když naši vojáci vstoupili do Rakouska, vzpomněl jsem si na píseň z mládí. V uplynulých dnech jsem si s vírou v srdci tuto hrdou bojovnou píseň často prozpěvoval: Lid povstává, bouře přichází! S vírou v Německo a v naši myšlenku pozvedly miliony našich krajanů na jihu v nové Východní marce své prapory a zůstaly věrny Říši a životu německého národa. Jeden národ, jedna Říše: Německo!“

„*Sieg Heil!* Ať žije Německo! *Heil Hitler! Heil Hitler!*“ Všichni přítomní a každý příslušník německého národa, ať už byl při poslechu těchto slov Adolfa Hitlera kdekoli, začali s obnoveným zápalem provolávat hesla, ale Arno si na tuhle část dne nikdy nepamatoval, znal ji jen z vyprávění jako něco, u čeho ani nebyl, protože v následujících dnech, měsících a letech se ho rodiče a sourozenci překvapeně ptali: Ale vždyť projížděl přímo před tebou, byl od nás sotva pět metrů, vážně si to nepamatuješ? Ne. Nepamatoval si to, protože když kolem něj Führer projížděl, Arno upřeně sledoval otáčející se kola a pak, když vůdce mluvil, usnul Arno v náručí svého otce, který ho hladil po vlasech — spíš stříbrných než zlatých — a do ucha mu šeptal: Všechno nejlepší k narozeninám, synku.

ILSE A HAHLBROCKOVI

25. března 1940

[3] VZPOMÍNKY NA SLUNCE

Nůžky ji vábily. Snažila se být hodná holčička, velká holka, která už oslavila čtyři roky, ale pokušení bylo obrovské. Tak obrovské, až úplně zapomněla, že potřebuje jen ustrihnout za-uzlovanou stuhu. Tak obrovské, že skoro zapomněla i na to, co jí maminka řekla, když ji poprvé nachytala s odhodláním v očích.

„Panenkám nerostou vlasy tak jako tobě. Když jim je ostříháš, zůstane ti navždycky ošklivá, holohlavá panenka.“

Maminka potom odešla nahoru, aby dokončila vyšívání. Pustila si k tomu rádio, jen potichu, aby nevzbudila miminko, které tolik milovala a tolik o něj pečovala a kvůli kterému byla tolik smutná. Ilse měla rádio ráda, jen když hrálo hudbu, a to ne jen tak ledajakou. Takže místo aby šla za matkou, rozhodla se učesat svoji panenku. Snažila se porcelánové holčičce udělat co nejhezčí účes, ale vůbec jí to nešlo, stuha se jí do vlásků zamotala, a tak ji teď chtěla ustrihnout. Byla přesvědčená, že tak to bude nejlepší.

Věděla, kde má maminka nůžky, i když měla zakázáno na ně sahat, aby ses nepíchla, Ilse. Přitáhla si stoličku, vyšplhala na ni a otevřela zásuvku. Byly tam, lesklé, ostré, špičaté. Neodolatelné. Zakázané. Na dosah.

Chtěla si to vymluvit, přesvědčit samu sebe, že je stejně poslušná jako její sestra, nakonec ji však pokušení přemohlo.

Ale stejně jsem hodná holka, opakovala si v duchu s nůžkami v ruce, a panence vlásy stříhat nebudu, protože jí nerostou, panence se vlásy nestříhají, říkala to maminka, panence ne, panence ne.

A tak ostříhala vlasy sobě.

Jen trošičku. Jen koneček jednoho copu, tak aby si toho nikdo nevšiml.

Nešlo to snadno. Nůžky byly ostré, ale cop zase tlustý, takže jedním stiskem drobné ručky toho moc nesvedla. Musela využít své nově naučené trpělivosti a šmikát dál, jednou, dvakrát, dokud se mrtvé vlasy od živých docela neoddělily.

Prohlédla si ustrížený kus copu a teprve teď ji napadlo, že vlastně ani nevěděla, jestli stříhání vlasů bolí, nebo ne. Kdyby bolelo, prozradila by se: slyšela by ji maminka, rolníci i husí hejno venku. Ale nebolelo, nebolel ani pramen světle hnědých vlasů, který teď svírala v ruce jako ocásek, co padal ještěrkám, když před ní prchaly, ani konečky vlasů, které jí zůstaly na hlavě.

Schovala důkazy pod slupky z čerstvě oškrábaných brambor a vzala do zaječích, bála se, že ji maminka nachytá, jak se vrtá v odpadcích. Hned se však zase vrátila, protože si vzpomněla, že spolu s ustríženými vlasy hodila do koše i stuhu, kterou je měla převázané. Vlasy jí možná dorostou — třeba už do zítra, koneckonců Ilse není panenka —, ale stuhy byly vzácnost, a kdyby ji Ilse ztratila, maminka by si toho dozajista všimla.

Vytáhla ušmiknutý pramen, trochu špinavý a zasmrádlý od starých i nových zbytků, a už bez stuhy ho znovu důkladně zahrabala. Potom se jí zmocnily pochyby: nebyla si jistá, jestli budou čuníkům slupky obalené ustríženými vlasy chutnat. Neublíží jim? Nevěděla. Nikdy o tom neslyšela nikoho mluvit.

Však se to dozví zítra. Nebo pozítří.

Spokojená s tím, jak se jí povedlo zahladit stopy, uvázala stuhu zpátky na okudlané vlasy, které se marně pokoušela znovu zaplést do copu. Nepovedlo se jí udělat hezkou mašli, ale to bylo jedno: beztak se jí většinou mašle přes den rozvázaly a večer už jí stuhu ve vlasech jen zplihle visely. Povolila mašli i na druhém copu, přesvědčená, že takhle si toho maminka nevšimne. Ale radši se o tom chtěla ještě ujistit, a tak si znovu přitáhla stoličku a vyškrábala se na ni před elegantní oválné zrcadlo ve zlatém rámu, které maminka podobně jako nůžky umístila tak vysoko, že se v něm Ilse nikdy nemohla sama prohlédnout.

Změnil se jí s ustřiženými vlasy obličej? Ne. Byla to pořád ona, tak jak se každý den vídala v prostém zrcadle v ložnici rodičů. Světlovlasá dívenka s velkýma očima, hezká — to věděla, protože jí to denně opakoval tatínek —, ačkoli trochu ušmudlaná, na jedné tváři měla černou šmouhu, o níž netušila, kde se tam vzala, vždyť dneska ještě ani nebyla v zahradě. Byla to pořád ta stejná holčička, která se tolik podobala sestře a tatínkovi.

Ale ne, teď už se jim vlastně tolik nepodobala, protože jí chyběl pořádný kus špatně zapleteného copu, a nezabrala ani lest s rozvázáním druhé mašle. Dostala strach, že na to maminka přijde, a pokusila se stuhu upravit, aby byly obě ve stejné výšce, ale ani tak různou délku copů nezakryla.

Nic nepomáhalo.

Nadzvedla rameno ve snaze zkrátit vzdálenost mezi tělem a vlasy, ovšem ani to se jí nelíbilo. Vypadala jako syn starého hokynáře Lutze, který byl hrbatý a měl nemocná záda.

Otočila se a pohled jí znovu padl na nůžky, které ležely na kuchyňském stole, tam, kde je nechala. Pořád byly lesklé,

ostré a špičaté, stejně neodolatelné a stejně na dosah jako předtím. Co kdyby si zkrátila i druhý cop? Teď už věděla, že je to hračka, že to ani trošku nebolí.

Jenže v tu chvíli ji od vábení nůžek a tragédie zmrzačného copu něco vyrušilo, něco, co snad ještě nikdy neviděla: třpyt ještě svůdnější než lesk nůžek, jas, který sem pronikal oknem.

Rychle se k oknu rozběhla. Venkovní svět zalévaly barvy tak zářivé, že si ani nepamatovala, že by je kdy viděla. Odstíny šedé, které až doteď definovaly celý její život, se jí před očima rozplývaly, jako když se pomalu rozevívá vějíř.

Sluníčko.

Sluníčko, na jehož existenci Ilse málem zapomněla, nepolapitelné slunce, o němž si myslela, že existuje jenom v pohádkách. Ale najednou tu bylo doopravdy: jasné a lákavé. Nesvítilo slabě a nesměle jako předtím, ve chvílích, kdy měla Ilse pocit, že pohádky přehánějí, že slunce je jako bájný skřítek Erdhenne, o kterém všechny děti mluví, i když ho nikdo neviděl, protože existuje jen v jejich představách. Tak jí to říkala maminka: žádní neviditelní skřítki ani duchové v domech nebydlí. Jsou to jen výmysly. A dospělým se přece má věřit.

Stejně tak uvěřila, že neexistuje zlaté sluníčko, které hřeje. Ale teď viděla, že se pletla: slunce bylo skutečné a zářilo na nebi, jeho paprskům nestál v cestě ani mráček a barvy díky němu vypadaly tak, jak měly, a ne jako smutná nápo-doba, kterou kolem sebe vídala doteď.

Ne že by nic jiného než zimu nezažila. Měla před sebou své čtvrté jaro, čtvrté léto. Jenže Ilse si s jistotou pamatovala jen posledních pár měsíců: podmračený život, promrzlou kůži, ledový vzduch, který všechno vysušoval, a sníh, ať už

suchý, nebo mokrý, který se z nebe sypal bez pozvání. A tmou, ze všeho nejvíc se jí do paměti vryla tma.

Šest měsíců může být v životě čtyřačtvrtleté holčičky celá věčnost, takže Ilse dospěla k závěru, že takový bývá svět vždycky, že je normální, když je přes den jen málo světla, když se pořád chvěje zimou, i v noci, pod tlustou pérovou duchohou.

Nepamatovala si, jaké to je vyběhnout do zahrady bez těžkého kabátu, který zdělila po sestře, bez punčocháčů a bez čepice, nepamatovala si, jaké to je mít krátké rukávy a holé nohy. Nepamatovala si ani, jaké to je cítit čerstvou travu pod bosými chodidly, třebaže to předchozího léta zažívala neustále.

Nalepená na okně Ilse zapomněla na krátké a dlouhé copy, na panenku, která čekala na nový účes, zapomněla na nudu a dlouhé čekání. Pustila z hlavy i volání nůžek, protože teď ji mnohem víc vábilo sluníčko.

Přitáhla si stoličku ke dveřím a vyhákla nejvyšší západku. Pak si otevřela a vyrazila ven, do oslňujícího světla, do zářivých barev, chtěla na kůži cítit teplo slunečních paprsků. Byl to tak silný pocit, že se jí do paměti bez varování a bez povšimnutí zapsala její první trvalá vzpomínka.

V tu chvíli si samozřejmě nepomyslela, tohle je moje první vzpomínka. Takhle to nechodí, ale o mnoho let později, až se jí její snoubenec zeptá: Co je první věc, kterou si pamatuješ?, odpoví, že slunce, žár slunce ve tváři, navzdory tomu, že ten den ještě mrzlo. A spolu s ním se jí vybaví vzpomínka na barvy a na bláznivé nutkání rozběhnout se nazdařbůh směrem k mrakům, které se jeden po druhém, a ne jako hutná, lepivá kaše, konečně objevily na nebi.

V den, kdy Ilse vyběhla ven poznat barvy slunce a získala svou první trvalou vzpomínku, byl už svět opět vzhůru

nohama, Německo si svým blitzkriegem vzalo zpět to, co chtělo, a historici budou později spekulovat, zda právě znovunabytím polského koridoru, který mu svět daroval, nespustilo řetězec událostí, jenž vedl k další světové válce.

Druhé.

Ale možná se budou mýlit, možná už byl osud pevně daný a jeho aktéři připravení na svých místech. Možná do sebe všechno zapadlo díky paktu Němců s Italy, díky paktu se Sověty, podle nějž si tyto dva státy měly rozdělit polské území. Možná všechno začalo německým zabráním Sudet a anšlusem, nebo ještě dřív, založením gestapa, nebo ještě mnohem dřív, když se Hitler prohlásil Führerem a k moci se dostaly „hnědé košile“, anebo možná ještě dřív, než před podmínečným propuštěním napsal ve vězení *Mein Kampf*, nebo snad hladem a chudobou poválečného období, nebo Versailleskou mírovou smlouvou, nebo předchozí válkou, o které si svět naivně a bez potřebné předvídavosti myslel, že všechny další války ukončí.

Ani Ilse sama se v budoucnu nezbaví neodbytných myšlenek na to, jak to vlastně bylo. Ale do té doby mělo uplynout ještě mnoho let. V den své prosluněné první vzpomínky ji podobné hloubání netrápilo, a ani netušila, jak moc ji — a spolu s ní celé lidstvo — tenhle řetězec událostí trápit bude.

A tak později, až se jí její milovaný bude ptát, zvědavý na to, jaká je první vzpomínka německé dívky, kterou stejně jako jeho semlel nemilosrdný vír nejhorší války v dějinách lidstva, odpoví mu upřímně, že první věc, kterou si pamatuje, je slunce. A dodá:

„A pak jsem šla najít Janusze.“

Ilse měla dojem, že stejně jako zimní šero i Janusz s nimi byl odjakživa. Stejně jako ona, stejně jako všechno, co znala.

Nepamatovala si, že její oblíbenec Janusz dorazil v době, kdy sluníčko odešlo, že přišel spolu s chladem a tmou po blitzkriegu, že ho jako vězně přivezl vojenský nákladák potažený hrubou celtovinou, a s ním i Józefa, Radosze a Tadeusze.

[4] POHÁDKY O ZLATĚ

„Nein, Ilse.“

Nebylo snadné holčičce něco odepřít, zvláště když mu pohled na ni připomínal lepší časy. Jenže věděl, že kdyby ji nechal, aby se v sýpce vesele válela v obilí, oba by si koledovali o průšvih.

Janusz německy nemluvil, ale začínal rozumět. Možná se jednoho dne odváží i mluvit, ale prozatím byl radši zticha, jen poslouchal, špicoval uši, i když předstíral, že má plné ruce práce, i když vypadal jako sotva odrostlý prostáček, jehož nezajímá nic než obrázky, které si kreslil do zlatého plátna pšeničných zrn v sýpce a zase je mazal.

Na jeho práci si nikdo nestěžoval. Janusz přehrabával obilí, obracel ho, aby nezačalo plesnivět. To byl jeden z jeho úkolů. Ovšem zatímco ostatní Poláci ho vykonávali z donucení a s reptáním, s minimálním úsilím přehazovali zrna z jedné strany na druhou, bez rozmyslu či plánu — nudnější úkol neznali —, Janusz to dělal s láskou. Proto už v sýpce zůstal prakticky natrvalo: pod jeho dohledem se každému zrnku dostalo náležité péče, teprve pak se vydalo na cestu do mlýna.

A uměl to rychle, ani na lenost si u něj nikdo nemohl stěžovat.

Probouzel se s příběhem v hlavě a pak ho kreslil do zlatavého obilí. Sotva ho dokončil, bylo už třeba začít nanovo:

smazal tedy své obrovské ranní umělecké dílo a nakreslil další, rovněž vzešlé z jeho představivosti anebo z pohádek, které mu až do posledního dne, dokud jí stačily síly, vyprávěla matka.

Práce nebrala konce, ale to mu nevadilo. To, co jiným připadalo nudné a monotónní, pro něj představovalo spojení s jediným domovem, který kdy poznal. A tak si ji užíval.

A holčička s ním během jeho práce chtěla trávit čas.

Prostřednictvím kreseb v pšenici jí bez jediného slova vyprávěl pohádky z chalupy v dalekém polském lese — jeho lese —, kde by, nebýt těchto příběhů, nebylo nic než ticho a spolu s ním slzy, zima a hlad.

Ale pohádky všechno špatné vymazaly.

Z pohádek — a jen z mála dalšího — byla v té osamělé chalupě živa matka, syn a malá nemocná dcerka. Jenže sdílení příběhů skončilo v den, kdy jeho sestra zemřela a matka se vydala na procházku a už se nikdy nevrátila. Dvanáctiletý chlapec čekal a čekal, ale postupem času si k němu našlo cestu ticho a spolu s ním hlad, zima a nakonec i slzy, vlhké i suché. A těch byla spousta.

Samota chlapce donutila hledat společnost ve vesnicích, ale lidé, které v nich našel, neznali moc příběhů, nevěděli, že i když mají málo jídla, vystačilo by i pro něj, díky útěše pohádek, jež pozvedají ducha a pomáhají tělu zapomenout na bezprostřední utrpení, pohádek, díky nimž se mohl stát krkavčím princem, kterého z kletby vysvobodí laskavá princezna, díky nimž uslyší ve vánku vzdálené a nikdy nespátřené moře a smutnou píseň Juraty, královny Baltu, navždy pohřbené v jantarovém zámku jako trest za zakázanou lásku.

Snažil se jim to vysvětlit, ale nedostávalo se mu slov.

Po čtyřech letech hladu, osamění a toulek přišli Rusové. A tak chlapec utekl, daleko, prchal po neznámých cestách, dokud ty tvrdé a děsivé hlasy nezmlkly.

Strach ho přešel, ale hlad a samota ne. Ty dál narůstaly. Všude, kam vkročil, viděl poničené, vyrabované domy. Občas v jejich oknech zahlédl vystrašené tváře. Nikdo mu neotevřel, aby mu popřál dobrý den, natož aby mu nabídl trochu jídla výměnou za výpomoc.

Vojáci ho zaskočili nepřipraveného. Ale nebyli to Rusové, což ho uklidnilo.

Když ho zajali, překvapilo je, že jim neklade odpor, protože zdálky vypadal díky své výšce jako dospělý chlap. Strčili ho do nákladáku, ve kterém už se tísnili další pasažéři — všichni muži, všichni Poláci.

Nikdo uvnitř nemluvil, a tak se Janusz přidal k jejich mlčení: nepozdravil, ani se na nic neptal. Bylo mu lhostejné, jestli ho vezou na sever nebo na jih, na východ nebo na západ. Byl to jen další úsek v jeho bezcílném putování, jehož jediným účelem bylo dostat se co nejdál od území, které teď okupovali Rusové. Copak je nutné mít plán cesty, pokud ho na jejím konci nikdo nečeká? Když mu nikdy nikdo žádnou cestu neukázal?

Ted', na korbě nákladáku, měl pocit, že mu konečně někdo vytyčil cíl.

Smířil se s tím a vmáčkl se do titěrného, temného prostoru, který mu uvolnili ostatní. Zavřel oči, aby si odpočínul — od putování, od ticha, třebaže tu nikdo nemluvil ani nedělal jiné zvuky, od chladu, protože ho hřála těla okolo vonící hlínou.

Vysazovali je po cestě. Automobil zastavoval u krajnice, vojáci vyskákali ven a vybrali čtyři muže, které tam nechali

stát. Občas byl den a potom zase noc, ale to bylo jediné, co dokázal díky střídání světla a tmy rozeznat, když vojáci rozhrnuli celtu.

Teprve tehdy přerušili někteří jeho spolupasazéři ticho, a když vystupovali, začali se ptát. Nemohli si pomoci, nejistota je páčila víc než strach. Nebo možná jejich strach přiživovala.

„*Gdzie jesteśmy?*“

Žádný z německých vojáků však neodpověděl, ať už za to mohla arogance, nebo neznalost polštiny. Kde jsme? Neodpovídali, možná i proto, že to sami netušili.

Janusz neměl ponětí, jestli je dobré, pokud někoho nechají vystoupit. Když někoho vybrali, netvářil se moc šťastně, ale poslechl vojáky a jejich autoritativní posunky, které nepřipouštěly jinou možnost. I jeho takhle někde po cestě vysadí, ačkoli Janusz se nebude ptát: kde to jsem? Stačilo mu vědět, kde není. Nebyl v končinách, po nichž se potloukal po matčině smrti. Nebyl na území, kam vtrhli Sověti, a cokoli bylo lepší než to, protože pokud se Janusz něčeho doopravdy bál, byli to Rusové. Když uvidíš ruského vlka, synku, uteč, uteč daleko, varovala ho matka od chvíle, kdy se naučil chodit po pěšinách vyšlapaných obyvateli Bělověžského pralesa.

A on ji poslechl. A pak no našly a chytily hlasy, k nimž patřila německá těla. Před germánskou krutostí ho matka nikdy nevarovala, a tak usoudil, že bude lepší jít s nimi než se nechat chytit těmi druhými, hlavními padouchy v oněch vzácných strašidelných příbězích, které mu matka šeptala do ucha, tajně, aby nevydělala jeho sestru.

Po třech dnech jeho cesta za neznámem ve skrytu neprodyšné celtoviny skončila. Na korbě zbývali už jen čtyři nedobrovolní cestující: Janusz, Tadeusz, Józef a Radosz.

Ačkoli v tu chvíli se ani po třech dnech jízdy jeden druhému nepředstavili, nevyprávěli si historky ani vtipy, dokonce ještě netušili, jak zní čí hlas.

Janusz své druhy napodobil v jejich mlčení, pokoutných pohledech, v jejich stoickém klidu. Nestěžoval si, ani když mu připadalo, že na tvrdém dřevu lavice vyrostly trny, které ho bodaly do zadku, nebo když mu dlouhým sezením bez hnutí znecitlivěly nohy. Nepožádal o jídlo ani o pití, třebaže ho hlad a žízeň užíraly zevnitř. To bylo nakonec nejsnazší, protože na obojí byl díky svému věku a chudobě zvyklý.

Spolu s ostatními pospával — dřímotě se nedalo ubránit —, pil dešťovou vodu, která chutnala jako celta a hlína, a když nebylo zbylí, vyprazdňoval močový měchýř, protože jinak by snad praskl. Dával si pozor a vykonával potřebu diskrétně: mířil svůj proud směrem k průrvě, která se udělala mezi prkny v podlaze nákladáku. Ne vždycky se trefil, zvláště když se vůz zrovna zakymácel, ale nikdo si nestěžoval, stejně jako byli ostatní postříkaní jeho močí, on na sobě cítil tu jejich.

Právě močí byli cítit Janusz i jeho druhové té noci, kdy je vysadili a převzal si je zdráhavý Herr Hahlbrock ve společnosti dalšího vojáka, který mluvil tvrdou, úsečnou polštinou: jste v Německu, Polsko už neexistuje. Byli válečnými zajatci, ale měli štěstí, budou obdělávat půdu.

Alternativou byla smrt.

Potom jim ukázali, kde budou bydlet. Chatka byla malá, ale vyhřívala ji kamínka a slíbili jim dost dřeva na to, aby si mohli přes noc topit. Každý vězeň měl svou pryčnu s prostěradlem a peřinou a na ní pracovní oděv a kabát, rukavice a vlněnou čepici.

Kolem stolu stály čtyři židle a na stole ležel chléb.

Chléb.

Za dobře odvedenou práci měli každý měsíc dostávat trochu peněz, aby si ve vesnici mohli koupit sýr nebo klobásy, ale chléb dostanou každý den, pokud budou svědomitě plnit své úkoly.

Dál jim vysvětlovali pravidla a práci, jak se mají chovat, že mají poslouchat, ale Janusz se už nedokázal soustředit na nic kromě pecnu chleba. Jeho vůně přemohla všechny ostatní pachy, dokonce i pach moči, doputovala mu k nosu a Janusz skoro zasténal, ale kdyby se neudržel, rovnou by se rozplakal, tak dlouho už nic nejedl.

Možná právě od této chvíle, kdy jen nehnutě stál a upřeně hleděl do jednoho místa, zhypnotizovaný představou, že si bochník rozdělí a snědí, kdy vypadal, že nepobral dost rozumu na to, aby pochopil pokyny pronášené špatně vyslovovanou polštinou, ho všichni začali považovat za hlupáka. Nebo to možná bylo až od následujícího dne, když po několika hodinách spánku — nejteplejšího a nejměkčího, co za poslední roky zažil, s břichem plným svého přídělů chleba, v oblečení z druhé ruky, které mu bylo široké a krátké, a přesto to bylo to nejlepší, co na sobě měl od doby, co za sebou nechal matčinu chalupu — vyšel do mrazivého dne a začal pracovat, jako vězeň v cizí zemi, pro statkáře, kteří o něj nestáli, třebaže ho potřebovali — s úsměvem od ucha k uchu.

Ano, možná právě proto jeho polští krajané došli k závěru, že ten mladý obr s dětskou tváří jménem Janusz nemá všech pět pohromadě, a vyděsili se, že práci pro čtyři muže budou muset zastat ve třech. Nedokázali si vysvětlit, jak se někdo může za těchto okolností usmívat. Jejich vlast byla okupovaná, rodiny rozprášené, někteří kamarádi mrtví a oni sami bezmála zotročení.

To by musel být blázen. Nebo blbec.

Janusz se první den v německém zajetí skutečně usmíval. Usmíval se navzdory bolesti břicha, protože to byla bolest způsobená neobvyklým pocitem tíhy a plnosti, a to bylo lepší než strádat hladu. A jestli tahle půda vážně po právu, po předcích patřila Polsku, jak se mu snažili druhové vysvětlit ve snaze vštípit mu nenávist k jejich vězňatelům, na tom mu nesešlo. Byl daleko od Sovětů, takže se cítil v bezpečí, a navíc mu toho od matčiny smrti nikdo tolik nedal a nesnažil se ho ochránit před mrazem.

Své druhy ale chápal: museli opustit svoje rodiny, měli strach o život, snažili se Němcům zabránit ve vstupu do polských vesnic, byli odvedeni silou, pod pohružkou olova a střelného prachu. Janusz naproti tomu opustil všechno, na čem mu záleželo, už před dlouhou dobou. Starou chalupu v lese, hrob své sestry a matčina ducha, kterého naštěstí — nebo bohužel — nikdy nespátřil.

Měl jenom sám sebe a jediné pouto, jež s sebou nosil, byly matčiny příběhy. Pohádky, které nyní kreslil do pšeničných zrn.

Začal si je vyprávět jen sám pro sebe, ale potom je pečlivěji a podrobněji vytvářel pro ni, holčičku, která se tolik podobala jeho zesnulé sestře, ne snad barvou očí či vlasů — jeho sestra stejně jako on podědila po matce černé kadeře a modré oči —, ani výškou nebo stavbou těla — jeho matka vždycky prohlašovala, že její děti musely svou neobvyklou výškou zdědit po nějakém obrovi —, ale rozhodně jiskrou v oku.

A holčička se pro příběhy v obilí vracela každý den, a proto měl Janusz pocit, že ji má rád, i když se nehodilo, aby se vězeň radoval z její přítomnosti, i když mu neušly nesouhlasné pohledy krajanů, kteří s ním sdíleli osud, i když Frau Hahlbrocková každé odpoledne vyděšeně přiběhla, aby si svou dceru s velkýma, laskavýma hnědýma očima odvedla.

[5] WANDA Z POVĚSTÍ

Ilse si v přízemí hrála s panenkou. Wanda jí navrhla, že by pannu měla učesat, a věděla, že náročnost zaplétání copu dceru na nějakou dobu zabaví. Navíc zavřela dveře na západku. Ven se Ilse nedostane.

Wanda poslouchala rozhlas ráda, pokud zrovna nevysílal zprávy. Když ale hrála jen hudba, pouštěla si ho, potichu, aby jí dělal společnost, aby mohla šít do rytmu, aby její synáček Freddy, který se tolik vzpíral usínat mimo mateřskou náruč, spal aspoň o chvíli déle. Aby nemusela myslet na lidi, kteří obcházejí kolem jejího domu.

Měli štěstí: Hartwig byl správcem statku, takže pobíral plat a mohli dál bydlet v domě, který pro svou rodinu vybudovali poté, co Wanda odmítla bydlet na zámku, k němuž hospodářství náleželo.

„Patří naší rodině už sedm set let,“ vykládal jí von Witzleben, pán všech pozemků v okolí, s nadějí, že tím mladé manželce svého správce zalichotí a přesvědčí ji, aby se na zámek nastěhovala.

Jenže Wanda byla praktická žena. Spočítala si, jak dlouho by jí zabral každodenní úklid, a rozhodla se, že by to pro ni byla až příliš velká čest. Nelitovala. Nechtěla žít v neustálém strachu, že holčičky — Ilse — něco rozbijí nebo se ztratí v podzemních kobkách.

Zámek tedy zůstal neobydlený a připravený na Witzlebenovy ojedinělé návštěvy a Hahlbrockovi spokojeně žili v novém, praktickém domě bez přepychu, který nikdy neměli ani nepotřebovali.

Wanda se narodila v Západním Prusku a rodiče jí vštípili hrdost na své kořeny. Jsi Němka, ale hlavně Pruska, opakovali jí odmalička. Proto ji pojmenovali Wanda, po mytické

královně, která ve třináctém století bránila svou zemi, dokud nezemřela.

„*Stolz sein*, Wando, máš jméno válečnice,“ říkával jí otec. „Buď pyšná na své válečnické jméno, na srdce válečnice, která brání svoji zem.“

V prvních letech života tomu věřila. Jsem Pruska, stejně jako královna Wanda, říkala si. Pak jí ovšem kdosi vyprávěl skutečnou pověst o královně Wandě, jednu z těch mnoha verzí, které měly jedno společné: polská královna Wanda se rozhodla radši zemřít, než aby sebe a svou polskou zemi odevzdala nájezdnickému kmenu Alamanů.

Ona sama byla jen alamanská Wanda dvacátého století. Germáni a Poláci se o tuhle zemi přeli už minimálně dvanáct staletí a poslední dvě stovky let ji ovládali právě Němci.

Když ovšem v roce 1918 prohráli velkou válku, nemělo Německo jinou možnost než se území vzdát. Vznikl tak polský koridor, Západní Prusko zaniklo a Východní Prusko se stalo enklávou obklopenou nepřáteli. Jako ostrov sevřený bouřlivými vodami.

Její otec, který přežil hrůzy zákopů, nechtěl svou rodinu nechat potupně žít pod polskou nadvládou ani o den déle, než bylo nutné, a tak rozhodl, že odejdou. Nechali za sebou svou půdu, rodinná pouta i přátelství a vydali se na německé území. Wandin otec opustil zemi svých předků i svou hrdost a jeho rodina s ním. Kráčel vpřed, vstříc novému osudu, ale stále spoutaný svými kořeny. Kráčel vpřed, ale neustále se ohlížel a sám sobě odpřisáhl, že se vrátí, jako to možná slibovali staří Alamani, když je porazila královna Wanda.

Následovaly hořké roky hladu v dalekém vyhnanství, které však ukončil první milostný dopis od jejího drahého,

nyní už manžela. Strasti tím nezmizely, jen jí s Hartwigem po boku připadalo, jako by nebyly až tak bolestné.

Když jejímu novomanželovi nabídli místo správce velkého hospodářství v odlehlém koutě Východního Pruska, zaradovala se, protože to byla příležitost vrátit se domů, říct svým budoucím dětem: narodily jste se v Prusku, tak jako já. Ale hlavně to znamenalo, kromě uznání Hartwigových schopností, ekonomickou stabilitu v dobách, kdy jen málo lidí mělo práci a celá řada jich neměla ani co do žaludku.

Wanda nedokázala zapomenout na poválečnou nouzi, ale zdálo se jí, že teď je situace jiná — že ekonomika jde vzhůru a země má dost elánu — a že se moderní Alamani vrátili, aby zemi opět spojili a vrátili Prusko tam, kam patří.

Východní Prusko jejího otce opět existovalo a on toho byl svědkem ve chvíli, kdy jako unavený stařec už ztrácel poslední zbytky naděje. Našel v sobě dost síly vzít si zpátky malý statek, z nějž musel před mnoha lety odejít. Polský vetřelec, který ho po odchodu jeho rodiny obsadil, ho teď sám musel přenechat původnímu pruskému majiteli.

S blaženým vědomím, že znovu získal to, co mu patřilo, zemřel Wandin otec o dva měsíce později v posteli, v níž počal všechny svoje děti — a kde možná ten polský vetřelec počal ty své. O statek se teď starala Wandina matka a hlavním zdrojem obživy jí byl chov králíků a pěstování krmné kukuřice, kterou prodávala výhradně vládě. Díky plánu, jež zavedl kancléř Hitler už před válkou, bylo ve velkých hospodářstvích, jako bylo to jejich, i na malých statcích, jako byl ten matčin, všeho dost. Nedalo se to popřít: Němci neměli nikdy tak plná břicha jako teď, zvláště soběstační hospodáři, kteří ani nemuseli dodržovat preventivní přidělový systém zavedený vládou.

Wanda však nepřestala být obezřetná. Ukládala cinkot mincí a ticho bankovek a kuponů do plechové krabičky, kterou skrývala na dně truhly. Neplýtvala penězi na věci, jež mohla vyrobit vlastníma rukama a z materiálů, které jí nabízel statek. Budoucnost se zdála být slibná, ale Wanda sama sobě nedovolila zapomenout na chudobu svého dětství. Její děti, rozhodla se, nikdy hlad nepoznají.

Její život ale ani tak nebyl procházka růžovým sadem: Freddy se narodil se zdravotními problémy a vyžadoval hodně pozornosti a Ilse nebyla jako Irmgard, upovídaná, ale klidná a poslušná. Třebaže se své starší sestře podobala — obě měly hnědé oči a jemné rysy po otci —, Ilse byla tichá, nikdy neplakala ani si nestěžovala, ale pohybovala se rychle, jakoby kouzlem. Matka ji na okamžik nechala při hře a během chvílky byla dcerka pryč.

Wanda netušila, kde se v ní ta rychlost bere. Nebo to ticho.

Síla jejího ticha jiskřila Ilse v očích a projevovala se při lumpárnách, které prováděla, bez varování a bez toho, že by se prozradila. Když byla ještě malá, nebylo se moc čeho bát: několikrát se vydala k zámku, ale dovnitř nemohla, protože zůstával zamčený; jindy se zase bavila tím, že skákala nebo si kreslila v bahně. Wanda ji vždycky hledala s jistotou, že ji určitě přistihne při nějaké rošťárně, ale najde ji. A pokud se Ilse válela v bahně, samozřejmě že se rozzlobila, protože copak si ta holka myslí, že se prádlo pere samo?

„A co ty boty, Ilse? Neříkala jsem ti, ať na ně dáváš pozor? Boty nerostou na stromech! A podívej se na sebe, jsi špinavá jako čuník!“

A Hartwig ji tišil: Jen klid, nech ji, nehubuj ji tolik. Protože cokoli, co Ilse udělala, ho rozesmálo nebo rozněžnilo.

Jenže v poslední době se situace změnila, už nebylo tak snadné ani tak bezpečné pouštět děti do vlastní zahrady. Ani otci se nepodařilo najít slova, kterými by matčiny obavy rozptýlil.

„Hartwigu, teď už mi nemůžeš říkat, ať si nedělám starosti.“

Německo vítězně vtrhlo do Polska a navrátilo lesk Prusku. Tak to tvrdil Führer, zprávy, její manžel, všichni. Pokud tomu tak skutečně bylo, proč má ona pocit, že jim někdo vpadl do domova?

Nemohla ani vyjít z domu, aniž je viděla, aniž jí připomněli, že tu jsou proti své vůli. Že jsou jejich vězni. Poláci. Jejich vězni, Poláci. Moji vězni, moji vězni, moji otroci. Opakovala si to pořád dokola, ale čím víc se tomu snažila porozumět, přijmout to a vyrýt si to do paměti, tím méně se jí to dařilo.

„Já jsem statkářova žena. V tom se vyznám. Copak teď jsme i žalávníci, Hartwigu?“

„Mně se to taky nelíbí, Wando, ale nemáme na výběr.“

Neměli. Nařídil to Führer. Němečtí vlastenci byli povoláni do boje, aby pod palbou umírali za *Vaterland*, ale Hahlbrockovi neměli to srdce někoho týrat, a tak jejich polští vězni obdělávali půdu, spali ve vytopené chatě a s plnými žaludky.

Wanda to přesto stále nechápala. Nechápala, jak to, že Hartwig její obavy nesdílí.

„Bez nich práci nezvládneme.“

Pro *Reich* bylo zemědělství klíčové, protože pokud se Německo během předchozí války něco naučilo, byl to fakt, že bez potravy nikdo válku nepřežije. A pokud bylo k obdělávání půdy potřeba dalších rukou, Führer jim je dodal, ať už je vzal kdekoli.

Navíc měli štěstí i v dalších ohledech: nejenže měli Hartwigův plat, ale vláda potřebovala, aby Hartwig zůstal

na svém místě, v bezpečí, daleko od války. Jako statkáře a nepostradatelnou součást při zajišťování potravy pro *Vaterland* ho nikdo do bojů nepovolá.

„Někdo tu musí zůstat a postarat se o půdu, no ne?“

Hartwig se snažil přesvědčit především sám sebe, ovšem Wanda věděla, jak ho tíží, že jeho kamarádi — i jeho bratr Josef — musejí čelit nebezpečí v bitvách daleko od svých rodin, zatímco on si užívá lumpačení svých dcer. Jenže v nastalé době musel každý dělat, co se mu přikázalo, a on nebyl výjimkou. Nebylo v tom nic ostudného, právě naopak.

„Jsi vlastenec,“ říkala manželovi. „Přispíváš svou prací ke slávě Německa, jen na jiném poli, než je pole bitevní.“

Bylo těžké být mužem v době války, rozpolcený mezi dvěma frontami, mezi válečníkem a otcem rodiny.

Wanda ale byla vděčná. Každý den se s úlevou probouzela v teple sálajícím z manželova těla. Kolik německých žen už o tuto útěchu přišlo? Kolik dalších o ni přijde, než válka skončí? Kolik ještě dnes? Kolik už svého manžela nikdy neuvidí?

Ne. Wanda si na svou současnou situaci nemohla stěžovat, ale kvůli přítomnosti čtyř polských *Zivilarbeiterů* a vojáků, kteří je měli hlídat, nemohla ani v noci spát a přes den dýchat. Když byli nablízku, když je za ní Hartwig poslal se dřevem, nadojeným mlékem nebo zpracovaným masem, nedokázala se jim dívat do tváře. „Nech to tady nebo to polož tamhle a pozor, ať mi neušpiníš podlahu!“ Používala posunky a prostá slova, protože polštinu, kterou se naučila jako malá, už skoro zapomněla. Dávala jim rozkazy — neměla jinou možnost, pokud chtěla, aby svoji práci dělali řádně —, ale měsíce plynuly a ona pořád nedokázala říct, jakou barvu nebo tvar mají jejich oči, jaký odstín jejich kůže, jak velký mají nos. Nedokázala je od sebe rozeznat, protože se na ně nikdy nepodívala

zpřít. Proč? To nevěděla. Snad ze strachu z toho, co by viděla? Z nenávisti? Z odporu? Označení *Zivilarbeiter* bylo mnohem laskavější, než co tihle Poláci doopravdy byli: vězni, nuceně nasazení. Otroci.

Každý večer, když se ukládali ke spánku — když se jí opět nedařilo usnout — opakovala manželovi totéž.

„Hartwigu, pošli je pryč.“

„Už jsem ti říkal, že to není možné. Dovezli je sem, musejí tu zůstat. Nejde to.“

Nejde to. Wanda věděla, že to nepůjde, a vyčítala si, že na manžela tolik naléhá a přiděluje mu starosti. Chápala to. Nebyla hloupá. Ale paličatá ano: copak nemá stejné právo bránit svůj domov jako Adolf Hitler, když tvrdil, že má právo bránit svou vlast?

„Ať tě hlavně nikdo neslyší, Wando,“ varoval ji Hartwig, když před ním poprvé a naposledy vyjádřila svou zlost nahlas.

K tomu všemu se bála o Ilse. Když Ilsina sestra nastoupila do školy, malá se z nějakého důvodu k těm cizincům přimkla, zvláště k tomu nejmladšímu. Snad aby ukrátila dlouhou chvíli. Ať jí matka jakkoli opakovala, nesmíš za nimi chodit, oni tě tam nechtějí, Ilse, dcerka to nechápala. Nechtěla. Nemohla. Jak by mohla? Ve čtyřech letech teprve začínala rozumět tomu, co je to rodičovská láska, jak má Wanda té čisté duši vysvětlit, co je to nenávist nepřátel?

Říct nechtějí tě tam nebylo stejné jako říct: oni tě nenávidějí.

„Jestli tě to tolik trápí, najdi si ženu, aby ti vypomáhala. Nějakou Polku.“

Kdepak. Wanda o žádnou posluhovačku nestála. Na to peníze z Hartwigova platu plýtvat nebude. Nechtěla ji ani před válkou, ani teď. Její babička služku neměla, její matka

výpomoc nepotřebovala. A ona taky ne. Chtěla mít dům jen pro rodinu, měla ráda věci na svém místě a jistotu, že co umyje, je doopravdy čisté.

Snažila se Ilse co nejbedlivěji strážít, i když odradit holčičku od náklonnosti k nepřátelům bylo skoro nemožné, jenže práce v domácnosti a problémy novorozeného syna způsobily, že v ostražitosti polevila. Být s dcerou každou minutu zkrátka nešlo.

Wanda se zarazila v pülce stehu. Vypnula rádio, aby lépe slyšela. Ozývá se z přízemí něco?

V ten den ji stejně jako v mnoha dalších nevarovalo ticho, ale prázdno, protože Ilse uměla být potichu, ovšem vzduch jako by vibroval samotnou její přítomností. A teď se v domě nic nehýbalo, ani vzduch. Zmocnil se jí strach. Nechala jehlu, kterou látala lem záclon, viset na niti, pohledem zkontrolovala klidně spící miminko a rozběhla se. Cíl byl jasný, stejný jako předchozího dne, a stejně jako předchozího dne i teď se bála, že najde dceru mrtvou. Zabodli ji nožem? Praštili lopatou? Spadla? Ať už to bylo jakkoli, co když je mrtvá? Co když našla smrt v rukou Poláků, které donutili pracovat na cizí půdě, Poláků zavlčených do války, již nečekali, a než se nadáli, byla prohraná, a kteří teď žili odkázaní na dobrou vůli zdráhavé německé rodiny.

Doběhla do sýpky a našla dceru, jak pozorně sleduje precizní pohyby polského mladíka, který tyčí prohrnoval pšenici.

Teprve tehdy vydechla. Ilse nebyla mrtvá. Jistě, hluboko uvnitř to věděla, její reakce byla přehnaná, Hartwig jí řekne: vidíš, je v pořádku, vypadá šťastně. Vypadá...

V tu chvíli se zajíkla, najednou opět nemohla dýchat.

„Ilse! Co sis to provedla s vlasy?“

[6] VŠECHNA OTROCTVÍ NEJSOU STEJNÁ

Janusz sledoval, jak obě odcházejí, jak matka táhne dceru za ruku a hubuje ji.

„Přece jsem ti říkala, ať tam nechodíš. Není to bezpečné.“

„Proč?“

„Neodmlouvej!“

Víc toho neslyšel.

Bylo mu líto, že se paní Hahlbrocková tak bezdůvodně bojí. Nerozuměl tomu: jak si může myslet, že by Ilse ublížil? Dokud bude nablízku on, holčičce se nic nestane. Chtěl by paní Hahlbrockovou uklidnit, jenže jeho jazyk zatím neovládal německá slova, ne tak, aby je dokázal vyřknout s potřebnou sebejistotou, která by jí dodala důvěru a klid.

„Dej si bacha.“

Janusz se s trhnutím otočil. Byl tak zabraný do práce a svých příběhů, že si ani nevšiml, že se Tadeusz, Józef a Radosz vrátili. Úplně ztratil pojem o čase. Pokud byli zpátky, znamenalo to, že den je u konce, nadešla doba odpočinku, a hlavně večere.

Janusz měl hlad. Měl hlad neustále, to se od jeho příchodu na statek Hahlbrockových nezměnilo, třebaže si myslel, že teď už nikdy hladem trpět nebude. Jenže po každém chlebu s máslem nebo cibulačce s bramborami se hlad vrátil, aby mu připomněl, že ho nikdy nenechá být, že i když usne, i když bude odpočívát a nechá odpočinout i Janusze, bude dál stejným netvorem, kterého nejde zkrotit, ačkoli se pomalu učil objeovat se jen v předem stanovenou hodinu.

Janusz se díky tomu cítil volnější, měl čas i chuť přemýšlet i o jiných věcech. O spoustě věcí. V myšlenkách se vracel ke starým příběhům, v nichž dosud jasně slyšel matčin hlas, ale zároveň mu v hlavě vířily příběhy nové, o nichž netušil, kde se berou.

Jen tak z ničeho? Z něj samotného?

„Jsi snad hluchej?“

„Hmm?“

„Kolikrát jsme ti říkali, ať tu holku pošleš hned zpátky domů a nenecháváš si ji tady? Copak nevidíš, že tě tu nechťejí?“

„Kdo?“

„No kdo asi, *glupi*? Nikdo. Nikdo tě tu nechce. Jsi *Zivil-arbeiter*.“

Radosz si ze všech čtyř vězňů stěžoval nejhlasitěji. Zatímco ostatní stesk po domově a rodině ochromil a ze všeho nejvíc toužili vrátit se do milovaných náručí lidí, které znali, Radosz plál spravedlivým rozhořčením. Považoval všechno za ztracené a nedokázal si představit, že by ta ztráta neměla být trvalá.

„Nechápu, proč pořád brečíte. Myslíte si snad, že vás neslyším? Slyším vás pokaždé, když večer zhasneme, a vidím vás o polední přestávce, když se cpete chlebem, který neupekla vaše manželka, chlebem, který nechutná po domově. A brečíte. A pokud nebrečíte, máte slzy na krajíčku. Ale k čemu vám to je? K čemu, když je vaše žena mrtvá stejně jako ta moje? Když váš chleba už nikdy nebude mít chuť Polska? Polsko už neexistuje, je stejně mrtvé jako my, i když si to nechcete připustit, i když nechcete přijmout, že každý den chodíte po jeho mrtvole.“

Józef a Tadeusz se už s Radoszem znali z dřívějšíka. Přátelili se při dětských hrách a prvním mladickém popíjení. Jenže kamarádství skončilo, protože s ním nemohli ani nechtěli držet krok.

„Pochop, Januszi, Radosz je zvyklý udržovat si dobrou náladu pitím. A když teď nemá *krupnik*...“

Krupnik nebyl a nebyla ani dobrá nálada.

Janusz vodku, která ani navzdory medu a bylinkám neztrácela svoji sílu, nikdy neochutnal, ale pamatoval si, jak mu matka vyprávěla, že jeho otec dal tomuhle nápoji přednost před svou rodinou. „Jed,“ říkala, „pro muže je to čistý jed.“ Když Radosze lapili a poslali na nucené práce, přinutili ho vzdát se rázem nejen rodiny, ale i pití, aniž o tom mohl rozhodnout sám. Po rodině se mu stýskalo, ale *krupnik* mu chyběl ještě víc.

Plný hrůzy vydržel Radosz cestu, během které dokázal symptomy skrývat, ale jakmile osaměli a vojáci v nyní už prázdném nákladáku odjeli, sesunul se k zemi a třásl se zimnicí, blábolil nesmysly, a dokonce plakal.

V prvních dnech takhle i chodil na pole, mátožný a rozklepaný, protože jinou možnost neměl. Nemohl novým pánům svého osudu říct, že se mu nechce, že potřebuje něco silnějšího než chleba, že jeho tělo se nucenému suchu vehementně vzpírá. Ostatní mu pomáhali předstírat, že pracuje, a bylo-li potřeba vykopat jámu, nechali ho drkat krumpáčem o zem, jako by kopal s nimi, třebaže ve skutečnosti pracovali jen oni. Jakmile však zůstali bez dozoru, Radosz padl k zemi, zesláblý a bez dechu.

Třas ho postupem času přešel a spolu s ním i bezprostřední zoufalství, ale stesk a zášť ne, takže večery v chatě polských nádeníků končily vždycky ve stejném duchu, a jakmile zhasli petrolejku a zavřeli oči, nechávali se ukolébat k neklidnému spánku různými variacemi téže stíznosti.

„Jediné, co mi zbylo, jsem já sám, nebo to, co ze mě ti ztracení Němci nechali, jen stín, jen skořápku, otroka. Vstávej, Radoszi, pohni sebou, udělej tohle, udělej tamto, ne za chvíli, ne zítra, teď hned. V neděli, ve svátek. Ani chvíle oddechu, ani jedna jediná. V dešti, v zimě, v blátě, s rukama rozedřenýma do krve. A k tomu ani loka na spláchnutí dne,

na zahřátí duše. Já vím, že tahle válka nikdy neskončí, už mě nikdy nepustí na svobodu. A i kdyby mě pustili, k čemu by mi to bylo?“

Ve dne pracoval s hořkostí, již se pokoušel nakazit i své druhy ve vyhnanství, především Janusz, který se ze všech sil snažil ke všemu, co Radosz říkal, zůstat hluchý. Čím víc na něj muž naléhal, tím víc se Janusz nořil do svých příběhů, starých i nových, a tak se každý den těšil a zaháněl Radoszovy zlé předpovědi.

Věděl, co je to stesk, co je to postrádat matku, bát se o sestru. Chápal bolest ze ztráty a z nemožnosti zapomenout. On nezapomínal. Nikdy. Janusz o všechno přišel už dávno. Ale naučil se radovat ze života samotného, z toho, že přežil další den. Měl sice hlad, ale žil a mohl se těšit na další jídlo. Byla mu zima, ale žil a věděl, že se zase zahřeje. Cítil se osaměle, ale žil a věděl, že si ho společnost opět najde.

Ztráta jeho společníků v nuceném exilu byla čerstvější, ale dny plynuly a Janusz nechápal, jak to, že nenacházejí ani jediný důvod k radosti. Vždyť mohli skončit v rukou Rusů nebo mrtví, stejně jako — jak tvrdil Radosz — zbytek Polska.

Mrtví, takže už by nikdy necítili radost.

Nechápal, proč jim tolik vadí, že někdo uprostřed války nachází klid, nechápal, proč mu ho chtějí sebrat nebo ho přesvědčit, aby se ho vzdal sám, aby se připojil k jejich za-
hořklosti.

Poslední čtyři Poláci v zemi, spojení svou trpkostí.

„Tady o tebe nikdo nestojí, *glupi*,“ opakoval mu pořád dokola Radosz, jako by mu Janusz nerozuměl, jako by ho neslyšel.

Mohli mu do hlupáků nadávat, jak chtěli, a opakovat mu totéž donekonečna, ale on věděl, že hloupý není. Slyšel je,

protože jinak ani nemohl: uši mu fungovaly správně. Ale nevěnoval jim pozornost, jelikož tohle vůlí ovlivnit mohl: neposlouchal, protože nechtěl.

Nechtěl, aby jejich slova pronikla do té části mysli, v níž se ukrývá zatrpkllost. Věděl, že kdyby se to stalo, nakonec by sám sebe přesvědčil, že „pokud mě nechtějí tady, nechce mě nikdo nikde“. Léta osamělého putování mu to potvrzovala. V Polsku nebyla žádná Ilse, a pokud byla Ilse v Německu, pak chtěl být v Německu i on, protože na tomhle statku našel cit, který se nejvíc podobal lůnu rodiny. Našel někoho, komu mohl vyprávět své příběhy, holčičku s očima sestry, o niž přišel, holčičku, která o něj stála, ať se ho Radosz snažil přesvědčit o opaku sebevíc.

„Už bude večere?“ zeptal se.